

VOIGT VILMOS

A MAGYAR SZEMIOTIKA EGRI GYULÁJA

A *gyula* a korai magyar történelemben még valóban megtalálható személy (és név): az úgynevezett kettős uralkodó rendszerben a népet gyakorlatilag vezető személy. A másik szereplő a *kende/kündü* – egy szakrális vezető, aki ugyan irányít, de maga szinte láthatatlanul húzódik vissza. A magyar honfoglalás korában jelentősége egyre csökken, hamarosan meg is szűnik. Ezzel egyszerre a *gyula* személye is elveszíti jelentőségét: a honfoglalás után már személynévként és helynévként fordul elő. Ám még így is „jel”: a kereszténység és feudalizmus előtti magyar társadalom rendszerében igazán fontos szerep. Egyébként is a „kettős uralkodó” intézménye hosszú ideig működik: a *kende* reprezentál, eszei tartalmat képvisel – a *gyula* viszont minden más tevékenységet irányít, megszervez.

A mai magyar szemiotika esetében nevét nagybetűvel írjuk: H. Varga Gyula.

Szerencsére mostani szemiotikánk történetét jól dokumentáltuk, többször is áttekintettük. Ezért könnyű feladat ennek rövid áttekintését adni.

Bizonyos előzmények után, a humán tudományok akkor több fórumon forrongó és sikeres átalakulása keretében 1968-ban (ki hinné, hogy már fél évszázada!) megkezdődött (a budapesti modellálás-konferenciával) az orientálódás a szemiotika felé is. Az első, egyszerűen szemiotikainak nevezett konferenciát 1971 májusában a Magyar Tudományos Akadémiához kapcsolt „Szemiotikai Munkabizottság” szervezésében Vácrátóton rendeztük. A „munkabizottság” titkáraként ezt Józsa Péter (az akkori magyar szemiotikai „gyula”) szervezte. Örömmel írhatjuk le, hogy ma is megvan szemiotikai munkabizottságunk (amelyet az utóbbi években Szívós Mihály oly sikerrel kormányozott).

A hetvenes évektől számos rendezvényen és kiadványokban már a jelek kutatójaként vettünk részt. 1990-ben (a bürokrácia szerint 1991-ben) alakult meg a Magyar Szemiotikai Társaság. Formájában konzervatív, tartalmában újító módon ez is máig működik. Hírlevele (a Szemiotikai Tájékoztató) is (némi megszakítás után) 1991 óta máig rendszeresen működik). Ez már akkori titkárunk, Balázs Géza szervezőkészségét dicséri. Azóta is ő a magyar szemiotika országos *gyulája*. Kiváló kapcsolatokat ápolt egyetemeinkkel, és ezekben többször is volt rendezvényünk. Egy idő után az a gyakorlat alakult ki, hogy évenként legyen egy egész napos, több előadót felvonultató szemiotikainak nevezett rendezvény, amelynek előadásait külön kiadványban tegyük közzé. Először a honfoglalás 1100. jubileumi éve adott erre lehetőséget. 1995. december 1. és

1997 májusa között Budapesten) került sor „A magyar jelrendszerek évszázadai” c. előadássorozatunkra. Tíz előadás szövegét ezen a címen kötetben is közzétettük (csak 1998-ban, ám már az ekkor induló „Magyar Szemiotikai Tanulmányok” címmel). A ma is folytatódó kötetsorozat legtöbbször az évenkénti konferenciáink anyagaiból készült.

Balázs Géza szoros kapcsolatai az egri, akkor még „főiskola” magyar nyelvészeivel vezettek oda, hogy felmerült az a javaslat, rendezzük éves szemiotikai konferenciánkat Egerben. És úgy is lőn... Sőt, nemcsak az éves konferenciák, hanem a Magyar Szemiotikai Tanulmányok is Egerbe kerültek. Azóta küllemük egyre szebb, tudományos színvonaluk egyre jobb: valódi és a kiadványpiacon is jegyzett szakkönyvekké váltak. Először a 2005-ben megjelent „A magyar szemiotika negyedfél évtized után” c. kötetet olvashatjuk a kiadó Magyar Szemiotikai Társaság neve mellett a „Líceum Kiadó, Eger” nevet, és a szerkesztők között H. Varga Gyula nevét. Ettől kezdve ugyanazt a kötetet kétféle sorozatban is számon tartjuk: a fenti esetben a „Magyar Szemiotikai Tanulmányok 7–8” egyszersmind „Semiotica Agriensis 1”, a 2004 őszén rendezett konferencia előadásaiból válogatva és megszerkesztve. Ez a gyakorlat mindmáig folytatódik: a Balázs Géza és H. Varga Gyula szerkesztette „Semiotica Agriensis 2–3. kötet („Társadalom és jelek”) egyszersmind a Magyar Szemiotikai Tanulmányok 10–11. kötete volt.

Itt kell egy kis kitérést tennem a „szerkesztették” megnevezéssel kapcsolatban. Ha évkönyvsorozatunkat vesszük példának, itt először is a soron következő egri szemiotikai konferenciára való felhívás, körlevél ad munkát. Gyakorlatilag Balázs Géza velem és H. Varga Gyulával állít össze egy konferenciatervet. A megígért dolgozatok szerzőit azonban már csak ők ketten fogadják, ők osztják be a szekciókat. A konferencia alatt és után a Magyar Szemiotikai Társaság titkára gyűjti össze a dolgozatokat, és ő ismét a két *gyulával* egyetértésben irányítja a kiadást. Minthogy a két-egy sorozat mégsem teljesen azonos, meg a nyomdai kivitel színvonalát is biztosítani kell, ez nem csekély munka. Mivel az utóbbi évtizedekben nekem semminemű ilyen munkafeladatom nem volt – tudom, mindent ők ketten csináltak. A nyomdai munkálatokat rendszerint a Társaság titkára végzi, olykor másokkal együtt – önfeláldozó módon. 2013 óta megváltozott a Tanulmányok borítólapja, már Pölcz Ádám, mint társasági titkár szerkesztésében. Azóta egyre szebb, olykor gyönyörű a színes borítólap, ismereteim szerint messze a leginkább figyelemreméltó mostani társadalomtudományi évkönyveink borítólapjai között. Ha tüzetesen átnézem az eddigi publikációknak a szervezésre és szerkesztésre vonatkozó hivatkozásait, H. Varga Gyula neve a vártnál ritkábban szerepel. Ez főként bürokratikus okokkal magyarázható, ám mindenki, aki egyszer is volt egri szemiotikai rendezvényen, tudja Gyula

(a *gyula*) volt a biztos középpont. 2003-ban volt az első egri szemiotikai konferencia, Apáczai Csere János jubileumához kapcsolva. Noha azóta csak másfél évtized telt el, sok minden megváltozott. Az első konferenciák idején hangsúlyozottan a fiatalokra számítottunk: egyetemistákra, majd doktoranduszokra, vezető tanáraik segítségével. A magyar szemiotika akkor még élő klasszikusai, Petőfi S. János és Szépe György aktív jelenlétükkel és hozzászólásaikkal támogatták célkitűzéseinket. Szinte mindig tudtunk egy-két külföldi (nemcsak magyar) előadót is meghívni. Ekkor több magyar felsőoktatási intézményben, főleg nyelvészek tartottak szemiotikai (olykor csak „szemiotikai”) előadásokat, szemináriumokat. Pécsen, Szombathelyen, Nagykanizsán, Nyíregyházán, olykor Debrecenben és természetesen Egerben is voltak ilyen kurzusok. Azóta ezek „kanalizálódtak” és nincs is szükség arra, hogy a szemiotikába bevezető kurzusokat ilyen, évente tartott kétnapos konferencián pótolják. Időközben ezek törzsközönsége is megöregedett: volt és jelenlegi doktoranduszok, fiatal kollégák lettek belőlük. Magában Egerben is lezajlott ez a folyamat: H. Varga Gyula tág értelemben vett „tanítványai” máig csillognak. Mind a mi évkönyveink, mind más magyar nyelvű szemiotikai kiadványok lehetővé teszik, hogy igazán korszerű kommunikációelméleti, médiatudományos, művelődésszemiotikai művek váljanak hozzáférhetővé. Úgyhogy az utóbbi években nem két párhuzamos szekció (diák – kutató), hanem egyetlen, tematikusan tagolt szekció legyen. Ez sokkal több lehetőséget ad az eszmecserére, vitákra. „„sajnos”” (két idézőjelben) előadóink száma nem csökken, ezért egyre kevesebb idő jut egy-egy előadásra, ami különösen akkor kár, ha kiváló audiovizuális illusztráció is szükséges. Azt jól megfigyelhettük milyen jól tudják az előadók (no, mégse mindenki) mondanivalójukat így is kifejezni. Azt a feladatot, hogy a különböző helyeken dolgozó szemiotikusaink Egerben rendszeresen találkozzanak – a *gyula* mindig biztosítani tudta. Erre változatos lehetőségek voltak: egy ízben (az azóta tönkrement) minőségi pálinkakészítő műhely közreműködésével.

H. Varga Gyula jóvoltából „egri háttérünk” mindig is szilárd volt. Rektorok és egyéb méltóságok nemcsak bekukkantottak hozzánk, hanem olykor belehallgattak előadásainkba. Régóta szoros a kapcsolatunk az egri Dobó István Vármúzeummal. Nemcsak kiállításait néztük meg, hanem újabban előadásaink legalább egy részét tanácstermükben tartjuk. Ide azonban kevesebb külső látogató jön fel, mint amikor a Líceumban, vagy más egyetemi épületben gyűléseztünk a város közepén. A két *gyula* kezdettől fogva arra törekedett, hogy legyen idő kötetlen beszélgetésekre: reggeli előtt és után, a közös ebéd alkalmával, közös fényképezéseken, egy „záró” estén, és az ezt megelőző szalonnasütés alkalmával és pincelátogatás közben. Ezek sokrétű megszervezése minden évben külön (gondolom örömet elfogadott) feladat volt a *gyula*

számára. H. Varga Gyula gondoskodott arról, hogy minden alkalommal a már ismert emlékek feléledjenek, ugyanakkor mindig új események és látnivalók is legyenek. Eger oly gazdag műemlékekben és látnivalókban, hogy legközelebb újra lehetne kezdeni sorozatos meglátogatásukat. Tudtommal mindenki igazán meg volt elégedve mindennel. Egyszer volt jéghideg és egyszer özönvízszerű eső. Én voltam az egyetlen, aki kísérletet tettem arra, hogy egy soron következő szemiotikai konferencia nem Egerben, hanem másutt legyen, és ezzel könnyítsünk *gyula* és munkatársai munkaterhein. A nyitrai egyetemre gondoltam. Kezdeti egyetértés, majd sok nehézség árán végre sikerült megrendezni „A nevek szemiotikája” konferenciát, amelynek anyaga Bauko János és Benyovszky Krisztián szerkesztésében meg is jelent. (Nyitra – Budapest 2014. Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem – Középeurópai Tanulmányok Kara – Magyar Szemiotikai Társaság – 2015-től az interneten is hozzáférhető.) Noha Nyitra nem sokkal messzebb van Budapesttől, mint Eger – jól lehetett érezni a különbséget: az egyébként korrekt konferencia szervezéséből éppen egy *gyula* hiányzott. Azóta nem is kísérleteztünk hasonló sorozatszeggel.

Egyébként a Magyar Szemiotikai Társaság létrejötte óta a nemzetközi szemiotikai kutatások keretei megváltoztak. Azt is mondhatnám: kifulladásra és átalakultak. A kezdetben még volt osztrák, német, lengyel, cseh, finn, észtországi szemiotikai társaság, később lett román szemiotikai társaság is. Egyes képviselőiket még hívhattuk Egerbe is, néhány esetben sikerrel. Most minderről semmit sem tudunk – és nem a mi hibánkból. Áttekinthető és velünk kapcsolatot tartó szemiotika ma Észtországban van. Szerencsére a Nemzetközi Szemiotikai Társaság létezik – őrzi a régi tradíciókat (ahol lehet), de már új generációk vezetésével. Szívós Mihály és Kroó Katalin révén róluk tudunk. Időnként hallunk új nemzetközi kezdeményezésekről – de ezek homályosak, nem mernénk ezt a bizonytalanságot is Eger nyakába varrni. Amióta a finn kormány spórolásból szétverte az Imatrai Nemzetközi Szemiotikai Intézetet – az eddig legmegbízhatóbb nemzetközi fórum megszűnt, és a megmaradt finn szemiotikusok egészen más irányban mentik a maguk számára – ami menthető.

Mint már említettem, Balázs Géza (meg Pusztay János) szervezésében volt szemiotika Szombathelyt. Az egyetem teljes átszervezése ezt is maga alá temette. Gráfik Imre jóvoltából azonban megindult a Józsa Péter emlékének szentelt kis szemiotikai konferenciák sorozata. Úgy reméljük, ez még jövőre is így lesz – ám szinte biztosan tudjuk, ezzel be is fejeződik.

Az egeri szemiotika sosem óhajtott egyetlen módszerű szemiotikát kialakítani vagy pártolni. A különböző irányzatok sokféle megnyilvánulását pártolta. Ezt tükrözik a konferenciacímek is, amelyek egyre inkább tematikusak lettek: mint szövegtipológia, abdukció, ikonikus fordulat, kulturális nyelvészet, gasztrosze-

miotika, az emlékezet, antropozemiotika, tájszemiotika, udvariasság (két, az elsőhöz képest bővített változatban is). Ugyanakkor a kultúra érdekes részeit vizsgáljuk: így lesz idén ősszel a „titok” a téma. Ez az egri sokszínűség például szolgálhat(na) más társadalomtudományok és tudományos társaságok számára is. Eleddig gasztrozemiotikai kötetünk váltotta ki a legnagyobb közönségskert.

Az egri szemiotika egyik legnagyobb teljesítménye a „szegedi szemiotika” újjászületése. Tudjuk, hogy az 1960-as évek végén már szinte készen állt egy szegedi irodalomszemiotika: Kanyó Zoltán, Csúri Károly, Bernáth Árpád és mások. Azonban egy idő után ez nem folytatódott: Kanyó meghalt, Csúrinak külföldön volt állása. Egyedül Orosz Magdolna került át a „mi” szemiotikai társaságunkba, mégpedig mindmáig. Szegeden tanított Békési Imre, majd Petőfi S. János és Benkes Zsuzsa. Ők rendezvényeinken és Egerben is többször is megjelentek. Majd Szegeden megjelent egy következő generáció: Szirmai Éva, Tóth Szergej, Ujvári Edit, akik russzisztikával, szovjetológiával, ikonológiával foglalkoztak. A 2008-as konferencián való együttes fellépésük már érzékeltette, egy erős kutatóműhely bontakozik ki. Ez praktikus szinten éppen olyan, mint az egri rendezvények lebonyolítása, ugyanúgy a *gyula* szervezésében (sőt Szegeden mindjárt három ilyen szervező is van). Szerencsére az utóbbi években megkezdődött a szegedi szemiotika fénykora: olykor évenként több konferenciával és ezek kiadványaival. Most további, még gazdagabb, jól koordinált kép-szemiotikai kutatást indítottak el.

Bebizonyosodott, hogy az egri szemiotikának mára megvan a múltja, szilárd hagyománya és sokrétű tudományos mondanivalója. Szívesen jönnek vissza azok, akik már megismerték ezt. Ám ehhez Egerben még igazán kedvező légkör is társul: H. Varga Gyula műveként. Ő már hónapokkal előre szervez és mindenről gondoskodik. Mindig és mindenütt ott van, néha úgy látszik, több példányban van jelen. (Egyikük például a buszmegállónál, ahonnan a szalonnasütéshez jutunk el.) Az első rendezvénytől a legutóbbiig ő testesíti meg az „egri szellemet”. Természetes, hogy ennyi idő – bizony: évtizedek! – alatt nemcsak a résztvevők öregedtek, hanem az elvárások is megváltoztak. Kezdetben volt például szavazás „a legjobb előadásra”, mégpedig külön az ifjúsági és felnőtt kategóriában. Azóta ez a divat elmúlt. Az viszont nem, hogy valamikor módja van a kötetlen vitáknak, beszélgetéseknek. És a bennfentesek tudják, mikor kell a *gyulát* pohárnoki térre terelni. Egy réges-régi egri kongresszista mondta, amikor az első kávészünetben Gyula „beosztottjai” kávé bűvöltek elő: „pont olyan – vacak, mint tavaly volt”. Írásban nem tudom kifejezni azt a szeretetteljes tónust, ami e mondat mögött volt. Így csak magunkról beszélünk. Egy másik alkalommal szakszerű irodalomtörténeti hozzászólásában bevallot-

ta az illető: neki (noha csak gyengeáramú) villanszerelő oklevele is van. Jó tudni! (Ez is igaz, hazafelé jövet nem találtuk meg a Duna folyót és a rajta átvezető új hidat.) De ez tipikus egri viselkedés. Nemcsak az jellemző, milyen gondosan, sőt aggodalommal készülnek fel előadóink, készítik el bemutatható szövegeiket. Még az is jellemző, ahogy az előadók felöltöznek: kisestélyitől a viselt farmerig – mindig gondosan kikalkulálva. Mindez azt is jelzi, „otthon vagyunk” az egri konferenciákon. Kiadványaink itt cserélnek gazdát, olykor még ajándékjelvényeket és az ezzel járó puszikat is kaptunk. A nagyhatalmú *gyulának* köszönhető bizonyára az is, hogy a szállás épületétől 30 méterre egy csodálatos reggelizőhely nyílt finomabbnál finomabb péksüteménnyel.

Konferenciáinkon az üdvözlő, bevezető és záró szavak protokollját követjük, ám csak röviden és a megfelelő mértékkel. Ennek megszervezésében is nagymester a *gyula*. Azt viszont nem tudom, hova lesznek az immár ezerszámra menő fényképek, amelyeket hol ő, hol mások kattintanak el? Lehetne kiállítást rendezni belőlük!

Kezdetől fogva voltak az egyes szekciók végén vagy máskor „összefoglalások” is. Gyula mindig mondott ilyen lezáró szavakat, de az évek során ezek egyre jobbak, szebbek, fontosabbak lettek. Amikor összefoglalja, ki miről is beszélt és ennek mi a jelentősége – valósággal felüdülünk. Tudom, nehéz felbiztatni erre, de élményszámba megy az ilyen értékelés. Sajnos, be kell vallanom, ezek értékét nem becsültük kellőképpen, és például a kongresszuskötetekben egyetlen ilyen szöveg sem olvasható. Minthogy a résztvevőket tájékoztatni kell, hazai és nemzetközi szakirodalomra kell hivatkozni, és több előadóval egy évben egyszer találkozunk: vagyis azonnal kell „gyorstalpalni”: Balázs Géza is, magam is gyakran mondok ilyen „recept”-szöveget. Töreksem arra, pontos és hasznos tanácsot adjak. Ám ettől eltér a *gyula* összefoglalása: nagyon közvetlen és (mai szóval) emberbarát. Ezt még a sok évtizedes egyetemi előadó sem tudja megtanulni, ehhez Gyula személyisége kell.

Végül egy súlyos hibára is rá kell mutatnom. Mi eltűrtük, hogy H. Varga Gyula maga ne közöljön saját tanulmányokat e kötetekben. Tudom, hányszor, mikor és mire biztattuk, de ő ellenállt. Végül – udvariasságból? – megtört a jég és „Az udvariasság kommunikációelméleti keretekben” című dolgozatát olvashatjuk. Noha ez a *Semiotica Agriensis* 13–14. számában olvasható, remélem bebizonyosodott, hogy kész tanulmányokat is érdemes közölni tőle. (A legtöbb pályatárs tudja, hogy a *Magyar Szemiotikai Tanulmányok* sorozatában nincs 13. szám, a 12–14. számokkal kerültük ki – ami az én ötletem volt.)

*

Évfordulós ünnepi kiadványokat jókívánásokkal szokás befejezni.

Mindannyian reméljük, még sokáig folytatódik a megszokott egri szemiotika, a kipróbált *gyula vezetésével*.

H. Varga Gyula pedig üljön a karosszékekben, és szeretetteljes tekintettel pásztázza végig a könyvespolcán a mi köteteinket. És törje a fejét: hova tudja majd tenni az ezután következő konferenciák kiadványait? Ha a polcra néz, igazán megnyugodhat: láthatja, nélküle egyáltalán nem lenne egri szemiotika (tucatnyi konferencia, több tucat kötet, több száz előadás, majd dolgozat), és az egész magyar szemiotika megérdemelt ünnepi tortájából nagy szelet hiányozna.

FELHASZNÁLT IRODALOM

A Magyar Szemiotikai Társaság aktuális tevékenységéről a Szemiotikai Tájékoztató ad képet. 2011-ben jelent meg az „Ünnepi kötet” c. brosúra: (21. évfolyam, 4. szám), a Társaság történetének összefoglalásával. A 2012. szeptember 28–30-án rendezett konferencia („A test szemiotikája”, a *Semiotica Agriensis* 10. száma, Az egri szemiotikai konferencia „tízéves” útja. Összefoglaló a megrendezett konferenciák témáiról, programjáról címmel további információkat sorol fel). Az utóbbi éves kötetek esetében a hátsó borítólapon belülről feltűntetik a Magyar Szemiotikai Tanulmányok köteteinek eddig teljes jegyzékét.

Bevezetés a szemiotikába c. könyvem (Budapest, 2008, Loisir Kiadó) megfelelő helyén már évtizeddel ezelőtt bemutattam az egri szemiotikát is imígyen (a 223. lapon) : Az „egri hőstett” az ottani nyelvészprofesszor, H. Varga Gyula érdeme.” Büszkék lehetünk arra, mindig is tudtuk, milyen nagyszerű *gyula* ő!